

УДК 371.124

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.87.35>**А. О. Стрижак**кандидат педагогічних наук, директор
ТОВ «Цифромаркет»

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

У статті показано, що особливостями методики діагностики якісних змін у соціально-педагогічних явищах та процесах є характеристики, що вказують на необхідність використання методів прикладних соціологічних досліджень.

Досліджуючи особливості інтенсифікації соціалізації особистості майбутнього фахівця в умовах його професійної підготовки у закладах вищої освіти, ми використовуємо відому в науковій літературі загальну схему й критерій підтвердження або спростування гіпотези в будь-якому соціальному експерименті. Формальним критерієм підтвердження або спростування гіпотези у такому випадку є наявність чи відсутність відмінності між станом експериментальної і контрольної груп.

У процесі діагностування процесу інтенсифікації соціалізації особистості ми виходимо з того, що різні підходи в побудові методик діагностики інтенсифікації соціалізації змістовно визначаються не методами, а предметом соціального дослідження. У дослідженні використовуємо підхід – діагностування факту зростання або зниження на інтенсивність вияву якостей особистості, що розвиваються залежно від організаційних впливів. Діагностування інтенсифікації соціалізації особистості майбутнього фахівця передбачає виявлення й корекцію наявних зв'язків з експериментально введеним педагогічним впливом (стимулом). Пізнання явища соціалізації здійснюється способом синтезу часткових складових. Вивчення процесу інтенсифікації соціалізації особистості ґрунтується на результатах аналізу залежності розвитку особистості від реалізованого організаторами впливу, його змісту, методів, форм з урахуванням впливів факторів соціального середовища. На основі значення індексу розвитку соціалізації особистості здійснюється порівняльний соціолого-педагогічний аналіз рівня розвитку соціалізації особистості студентів згідно з напрямками їхньої діяльності у виокремлених факторах впливу.

Ключові слова: діагностика, особистість, соціалізація, інтенсифікація, підготовка, критерій, гіпотеза, експеримент, фахівець.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Досліджуючи особливості інтенсифікації соціалізації особистості майбутнього фахівця в умовах його професійної підготовки, ми використовуємо відому в науковій літературі загальну схему й критерій підтвердження або спростування гіпотези в будь-якому соціальному експерименті.

На основі застосування методики «екс пост факто» було умовно сформовано дві експериментальні групи з числа студентів, які залучені до видів діяльності, що слугують педагогічними індикаторами інтенсивного розвитку соціалізації майбутніх фахівців і підібрані подібні їм дві контрольні групи з числа студентів, які в таких видах діяльності участі практично не беруть.

Діагноз, за допомогою якого частково встановлюється рівень інтенсифікації соціалізації, містить вивчення соціально-психологічних та педагогічних умов розвитку особистості майбутнього фахівця, спостереження за способами спілкування конкретного студента у мікросоціумі, за зміною становища серед однолітків, розвитку життєвої позиції тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми застосування критеріїв та рівнів розвитку якісних характеристик особистості досліджували та досліджують: Бех І., Гончаренко С., Зязюн І., Лебедик М., Мельниченко О., Моргун В., Радул В. Так, зокрема, за допомогою диспозиції різних рівнів дослідники і вчені визначають ієрархію рівнів поведінки особистості. На основі фіксованих елементарних установок детермінують найпростіші поведінкові акти, соціальні установки – вчинки, спільна спрямованість – поведінку, ціннісні орієнтації – життєдіяльність у цілому.

Формування цілей статті: показати особливості застосування методики діагностики інтенсифікації соціалізації особистості майбутнього фахівця та її результативність щодо інтенсифікації соціалізації особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливостями методики діагностики якісних змін у соціальних явищах та процесах є характеристики, що вказують на необхідність використання методів прикладних соціологічних досліджень.

Основною ознакою будь-якого соціального експерименту є спеціальний стимул, що вноситься

в життя, в практику становлення особистості і зумовлює зміни в її структурі.

Дослідники виділяють здебільшого два типи прикладного соціологічного експерименту: по-перше, це свідомо зміна тих явищ, які ми спостерігаємо у соціальному середовищі, що оточує особистість, та вивчення змін у поведінці суб'єктів та об'єктів відповідного середовища; по-друге, це організація діяльності організаторів та тих, на кого впливають з метою впливу на середовище та спостереження змін у цьому середовищі. Експериментування в галузі соціального дослідження проводити значно складніше, ніж у природничих науках [1].

Досліджуючи особливості інтенсифікації соціалізації особистості майбутнього фахівця в умовах його професійної підготовки, ми використовуємо відому в науковій літературі загальну схему й критерій підтвердження або спростування гіпотези в будь-якому соціальному експерименті:

Експериментальна група $X_2 - X_1 = A$

Контрольна група $X_2 - X_1 = B$

Де X_1 – стан системи об'єкта, що досліджується до дії педагогічного стимулу в експериментальній групі;

X_2 – стан цієї ж системи після дії стимулу і відповідних змін, зумовлених дією останнього;

X_1 та X_2 – означають вихідний та кінцевий стани аналогічної системи в контрольній групі.

Формальним критерієм підтвердження або спростування гіпотези у такому випадку є наявність чи відсутність відмінності між станом експериментальної і контрольної груп [2].

У працях представників неогуманістичного напрямку в науці (Р. Бернс, М. Грін, А. Комбс, Дж. Лембо та ін.) особлива увага звертається на побудову моделі «ефективного» фахівця. Ефективність діяльності фахівця зумовлена наявністю у нього позитивної «Я»-концепції. Дж. Лембо основними якостями особистості такого фахівця визначає такі: впевненість в собі, у своїх здібностях справлятися з життєвими проблемами, переконаність у тому, що зіштовхнувшись з труднощами, він зуміє подолати їх, не втрачаючи духу; впевненість у тому, що він потрібен іншим людям, що вони його приймають, а його здібності, цінності та судження значущі для оточуючих. Н. Бернс та Р. Соур вважають, що «ефективним» є фахівець, що володіє емоційною стабільністю, особистісною зрілістю та соціальною відповідальністю, а також такий, що відрізняється здатністю адекватно сприймати події, що відбуваються навколо.

На відміну від персонологічних, побудова професіографічних моделей пов'язана не з розглядом структури особистості та аналізом її якостей і властивостей, а з розкриттям структури діяльності фахівця.

У процесі діагностування процесу інтенсифікації соціалізації особистості ми виходимо з того, що різні підходи в побудові методик діагностики інтенсифікації соціалізації змістовно визначаються не методами, а предметом соціального дослідження. Вивчення досвіду інтенсифікації соціалізації особистості майбутнього фахівця в освітньому процесі закладу вищої освіти стосується проблеми педагогічного, психологічного, соціологічного аспектів її діагностики.

У своєму дослідженні ми використовуємо підхід – діагностування факту зростання або зниження на інтенсивність вияву якостей особистості, що розвиваються залежно від організаційних впливів. Для визначення ефективних форм та методів організаційно-педагогічного та інших впливів достатньо діагностувати розвиток цілісної особистості на рівні її узагальненого показника. Отже, діагностування інтенсифікації соціалізації особистості майбутнього фахівця передбачає виявлення й корекцію наявних зв'язків з експериментально введеним педагогічним впливом (стимулом).

Оцінюючи досягнуті студентами результати у сфері праці, спілкування й пізнання ми використовуємо відомий у науці підхід про поєднання єдності, свідомості та діяльності. Згідно з ним розбіжність свідомості й соціально-практичної діяльності майбутнього фахівця розглядається як притаманне соціальній діяльності протиріччя, зміст якого визначає характер становлення його у самоствердженні.

Пізнання явища соціалізації здійснюється способом синтезу часткових складових. Основу для цього становлять: а) соціологічні дані та статистика; б) нормативні акти (документи, правила, положення); в) матеріали наукових публікацій з конкретних досліджень; г) інтерв'ю окремих осіб (експертів); аналіз діяльності окремих студентів і результатів такої діяльності; д) дані, одержані методом «включеного спостереження»; е) діагностичні процедури.

У результаті співвідношення соціальної норми з конкретними ситуаціями створюються різні індивідуальні шкали оцінок, відповідно до умов розвитку. Оцінка окремої особистості суспільством стає важливою, якщо індивідуальні шкали оцінок можна категоризувати, якщо конкретні ситуації можна звести до загальних категорій, в результаті чого формується колегіальна шкала соціальних оцінок. Ця шкала соціальних оцінок є необхідною умовою відповідності індивідуальних дій загальним соціально-професійним нормам.

За умови єдності індивідуальних дій і загальних цілей досягається ефективність спільної діяльності та оптимальний рівень розвитку соціуму. З цього погляду можна вважати, що взаєморозвивальний зв'язок індивіда та соціуму досягаються

не лише подоланням негативних і використанням позитивних індивідуальних надбань майбутнього фахівця, але завдяки тому, що в соціумі розвиваються такі індивідуальні властивості, які зумовлені соціальними очікуваннями, антиподами, ціннісними орієнтаціями і тільки в гармонії з ними забезпечують високий рівень професійної діяльності.

Успіх будь-якої суспільно-значущої діяльності визначається не лише соціально-типовими, а й особистісними властивостями, тому останні також стають об'єктом соціальної перцепції та оцінки середовища. Учасники середовища оцінюють й індивідуальний стиль діяльності, й індивідуальні мотиви, і ступінь ініціативності та самостійності. Залежно від вимог діяльності середовище оцінює не тільки індивідуальні властивості фахівця, а й властивості різних рівнів соціалізації його особистості [3].

Соціальна перцепція є тією основою проміжної змінної, від якої залежить створення всієї системи міжособистісних стосунків у середовищі як системи соціального контролю. За одних і тих же умов, властивостей особистості, ціннісних орієнтацій та аттитюдів соціально-професійний статус людини змінюється залежно від того, як вона перцептуються та оцінюються середовищем.

Будь-яка соціальна чи професійна оцінка майбутнього фахівця – це оцінка середовищем будь-якого вияву, дії або властивості залежно від його позитивного або негативного ставлення до загальної форми. Соціальна норма є загальною для всього середовища життєдіяльності особистості. Коли ця норма застосовується окремою людиною в різних ситуаціях, або ж різними людьми в одній і тій же конкретній ситуації, то виникає значна різноманітність індивідуальних оцінок дотримання або порушення соціальної норми.

Способи оптимізації взаємостосунків особистості та середовища розглядаються здебільшого, за незначними винятками, з одного погляду; як під впливом суспільства та середовища формуються такі соціально-типові властивості особистості, що забезпечують найбільшу взаємну узгодженість та ефективність індивідуальних дій при досягненні загальних цілей.

Процес дослідження відповідного явища або процесу, запропонований у вигляді діагностики чи методики, повинен відповідати таким умовам: 1) різноманітність складу соціально-професійних груп, що беруть участь у прогнозуванні та плануванні майбутнього стану явища; 2) сукупність можливих змін соціально-професійного стану; 3) переваги реалізації відповідного варіанта розвитку процесів і подій; 4) різноманітність форм вияву закономірностей у вигляді вірогідних фактів і наявного досвіду; 5) врахування рішень, що відтворюють основні аспекти функціонування й розвитку соціальних об'єктів у їх взаємозв'язках.

Під час діагностики інтенсифікації соціалізації особистості ми виходимо з того, що впровадження самої методики й процедури діагностування пов'язана не стільки з організаційною чи формальною функціями, скільки із змістовною функцією діяльності респондента, яка полягає в тому, що методика уможливує здійснювати не лише збирання інформації про форми та показники вияву соціалізації, давати оцінку характеристик цього явища, а й створювати цілісну картину бачення проблеми в соціально-професійній площині розвитку, й одночасно пропонувати можливі способи їх розв'язання, шляхи ефективного досягнення інтенсивного розвитку соціалізації особистості.

Формальним критерієм підтвердження або спростування гіпотези у такому випадку є наявність чи відсутність відмінності між станом експериментальної і контрольної груп.

Вивчення процесу інтенсифікації соціалізації особистості ґрунтується на результатах аналізу залежності розвитку особистості від реалізованого організаторами впливу, його змісту, методів, форм з урахуванням впливів факторів соціального середовища. Для діагностування активності у структурі цілісної особистості ми використовували такі методи: застосування частотного розподілу оцінок та ранжування індикаторів розвитку соціалізації особистості за ступенем їх вияву; визначення кореляційної сукупності взаємозв'язків якостей особистості, котрі вивчаються, як вихідних елементарних, так і узагальнених; обчислення узагальненого показника у вигляді кількісного індексу рівня розвитку соціалізації особистості.

На основі значення індексу розвитку соціалізації особистості ми здійснювали порівняльний соціолого-педагогічний аналіз рівня розвитку соціалізації особистості студентів згідно з напрямками їхньої діяльності у виокремлених факторах впливу [4].

Частотний розподіл оцінок задавався порядковою шкалою вимірювання особистісних якостей. Це визначає зміст застосовуваних методів математичної статистики. Отриманий результат розподілу оцінок на основі шкали вимірювання, що використовується у дослідженні інтенсивності соціалізації особистості ми подаємо за допомогою таблиць та графіків. Для їхнього узагальнення використовується обчислення середнього арифметичного (математичне очікування).

У нашому дослідженні рівень розвиненості інтенсивності соціалізації особистості визначається збільшенням або зменшенням статистичного середнього числа його суттєвих ознак. Середні значення, встановлені емпіричним способом, указують позитивну тенденцію зміни в рівнях розвиненості інтенсивності соціалізації особистості в умовах конкретного середовища його життє-

діяльності (відповідного факультету чи локального навчального закладу).

Ми використовуємо методику діагностики рівня розвиненості інтенсивності соціалізації особистості майбутнього фахівця, спираючись на комбінацію індикаторів в індекс, який об'єднує самооцінки власного досвіду та оцінки експертного опитування. Такий підхід дає змогу використовувати методи математичної статистики й різноманітні психологічні та соціально-педагогічні шкали виміру. Без цього індекс перетворюється у вихідний інтуїтивний образ дослідника.

Основою формування вибіркової сукупності ми використовували метод вибіркового спостереження, який містить пізнання об'єктивних закономірностей, на основі яких виникають прийоми пізнання і практичної дії. У більшості випадків у методиках вибіркової сукупності здійснюється випадковий відбір одиниць об'єкта, що вивчається на основі закону великих чисел та опитування груп людей. Застосування теорії ймовірності, математичної статистики може відтворити статистичну сторону детермінації – залежність конкретної ознаки одиничних явищ масової сукупності необхідними й випадковими причинами.

При вивченні проблеми інтенсивності соціалізації особистості протягом значного проміжку часу в різних навчально-виховних умовах нами використовувалися методики як лонгітюдних, так і окремих дослідницьких діагностичних зрізів. Це, зі свого боку, дає можливість спостерігати характер змін у рівні розвитку інтенсивності соціалізації особистості. Зміни цілісного розвитку особистості краще спостерігати, використовуючи спеціальний індекс.

У сучасних соціолого-педагогічних дослідженнях усе ширше застосовуються математичні методи. Для побудови моделей використовуються теорія ймовірностей та математична статистика, теорія диференціальних та інтегро-диференціальних рівнянь, застосовуються методи теорії систем і теорії множин, використовується апарат геометрії. Таке розмаїття підходів зумовлене багатоаспектністю взаємодії людини з природним та соціальним середовищем, що її оточує.

Інтенсивність соціалізації особистості, з одного боку, – це характеристика рівня соціально-професійного розвитку його особистості, з іншого – особистісна соціально-професійна якість. Для доведення істинності наших теоретичних припущень, ми здійснювали аналіз фактичного матеріалу першого діагностичного зрізу в єдності з досвідом інтенсивності соціалізації особистості майбутніх фахівців, прийоми й способи його опрацювання. Ми реалізували вихідні методологічні установки та методичні прийоми для обґрунтування об'єктивної істинності одержаних даних у зв'язку із

визначенням ефективності інтенсивності соціалізації особистості.

Застосована нами методика діагностики процесу інтенсивності соціалізації особистості спрямована на розкриття причинно-наслідкових зв'язків та багатогранних залежностей, що досягається систематичним нагромадженням фактів, які відтворюють різноманітні сторони, стадії явища в організаційному процесі. Цей підхід у побудові методики діагностування вказує на необхідність пошуку об'єднання різноманітних способів та засобів збирання фактичного матеріалу з методами організаційного впливу.

В експериментальній групі вводилися умови ефективного впливу на інтенсивність соціалізації особистості. До таких умов ми віднесли: а) виховний вплив; б) розвиток інтенсивності соціалізації особистості в єдності із розвитком середовища; в) зростання рівня інтенсивності соціалізації особистості залежно від розвиненості його міжособистісного спілкування.

До контрольної групи були відібрані ті студенти, де ці умови з різних причин не застосовуються. В експериментальній групі були організовані спеціальні стимули (види діяльності), до яких залучалися майбутні фахівці, а в контрольній такі стимули не застосовувалися. Майбутні фахівці зазнають найбільш сильного впливу, тобто дії організаційного стимулу, – спеціально налагоджених умов експерименту.

Досвід розвитку інтенсивності соціалізації особистості в умовах експериментальних та контрольних груп фіксувався з використанням методів математичної статистики.

Числове значення індексу інтенсивності соціалізації особистості визначалося на основі двох множин оцінок: 1) самооцінок; 2) оцінок експертів.

На відібрані твердження складеної анкети «Самооцінка майбутнього фахівця», які заповнюються самими респондентами, також даються оцінки експертами відповідно на сформульовані запитання. Експертами в нашому дослідженні виступали куратори академічних груп, заступники деканів факультетів, декани факультетів, досвідчені викладачі, що працюють у відповідних групах, товариші по навчанню.

Усі ці множини оцінок об'єднуються в індекс. Така методика передбачає проведення порівняльного аналізу власних відповідей, тобто самооцінки з оцінками експертів.

Стійкість методики перевіряли так: через три місяці з тими ж самими експертами було проведено аналогічну процедуру й отримано практично ті ж результати, повтор досягав 73%. На основі аналізу результатів двох опитувань був зроблений висновок, що коефіцієнти надійності питань (індикаторів), що входять у стереоанкети, достатньо високий.

На основі порівняння та узагальнення одержаних даних ми розробили синтетичну стереоанкету та бланк для оцінок експертів, які містять параметри соціалізації особистості.

Аналіз результатів масового повторного опитування майбутніх фахівців показує, що в одержаних даних для кожної групи існує незначна розбіжність. Усе це свідчить про об'єктивність експериментального матеріалу.

Для об'єктивної оцінки індикаторів, що вказують на інтенсивність соціалізації особистості, використовувалися думки різних експертів. Збирання інформації здійснювалося опитуванням експертів. Кожному з них пропонувалося заповнити анкету, в якій перераховуються індикатори, що здійснюють вплив на складові інтенсивності соціалізації особистості та їх розмірність. Таким чином, індикатори ранжувалися у міру зміни ступеня їх впливу.

Індикатору, який, на думку відповідного експерта, здійснює найбільший вплив на соціалізацію, присвоюється ранг 1; індикаторам, які мають менше значення – 2, 3 і под. Це дозволяє на основі даних анкетного опитування скласти матрицю рангів, визначити кореляційні зв'язки між ними.

Кількісний підхід у вивченні інтенсивності соціалізації особистості передбачає розміщення якісних показників (індикаторів) механізмів інтенсивності соціалізації особистості у безперервний ряд – континуум.

Для вимірювання рівня інтенсивності соціалізації особистості, ми встановлювали, за допомогою яких видів діяльності найбільш активно здійснюється її розвиток. Ці види діяльності (індикатори) вводимо у шкалу у вигляді безперервного ряду згідно з «ранговою вагою» кожного індикатора.

В основу дисертаційного дослідження ми беремо синтез методів стартового, періодичного та відстроченого контролю за змінами інтенсивності соціалізації особистості.

Використання єдиних індикаторів в анкетах для респондента та його експертів необхідно для одержання пар «самооцінка – оцінка експерта».

Висновки з даного дослідження. Рівень інтенсивності соціалізації особистості, можна визначити тільки за допомогою аналізу міри вза-

ємозв'язку результатів вивчення змісту соціально-педагогічних функцій майбутнього фахівця, заломлених через його свідомість і професійну підготовку. Нами застосовується формалізація цієї залежності у вигляді індексу інтенсивності соціалізації особистості.

Для визначення індексу інтенсивності соціалізації особистості необхідно одержати два ряди оцінкових суджень про результати, яких досяг респондент. Перший ряд – це самооцінки результатів, яких досяг майбутній фахівець за період минулого навчального року в обов'язкових видах діяльності трьох сфер: праці, спілкування (громадському й культурному житті та пізнання – (0°). Ці три сфери виділені соціологами як основні.

Другий ряд утворюють оцінки експертів за тими ж індикаторами, які використовувалися при вивченні самооцінок майбутнього фахівця (0°).

Одержані значення індексу інтенсивності соціалізації особистості дають змогу ранжувати майбутніх фахівців у мікросередовищі життєдіяльності, характеризувати зміни рангових місць, які займають студенти при повторному діагностичному замірюванні розвитку особистості, уможливають цілеспрямовано вести пошук об'єктивних факторів формування інтенсивності соціалізації особистості конкретних студентів.

Список використаної літератури:

1. Лебедик М.П. Технологія атестації цілісного розвитку особистості на основі оцінок соціальної зрілості учасників педагогічного процесу: [монографія]. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2003. 305 с.
2. Моргун В.Ф. Концепція багатомірного розвитку особистості та її застосування. *Філософська і соціологічна думка*. 1992. № 2. С. 27–40.
3. Радул В.В. Соціальна зрілість особистості: монографія. Харків : Мачулін, 2017. 442 с.
4. Соціолого-педагогічний словник / За заг. ред. В.В. Радула, вид. 2-е. Харків : Мачулін, 2015. 444 с.
5. Гласс Дж., Стенли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии. Москва : Прогресс, 1976. 496 с.

Stryzhakov A. Peculiarities of diagnostic methods for the intensification of socialization of the future specialist personality

The article denotes that the peculiarities of the methodology for diagnosing qualitative changes in socio-pedagogical phenomena and processes are characteristics that indicate the need to use methods of applied sociological research.

Researching the peculiarities of the intensification of socialization of the future specialist personality in the conditions of his / her professional training in higher education institutions, we use the general scheme and criteria for confirming or refuting the hypothesis in any social experiment known in the scientific literature. The formal criterion for confirming or refuting the hypothesis in this case is the presence or absence of difference between the state of the experimental and control groups.

In the process of diagnosing the process of intensification of the personality socialization, we proceed from the fact that different approaches in the construction of diagnostic methods of socialization intensification are meaningfully determined not by methods, but by the subject of social research. In the study, we use the approach of diagnosing the fact of increase or decrease in the intensity of personality qualities manifestation that develop depending on organizational influences. Diagnosing the intensification of socialization of the future specialist personality involves identifying and correcting existing connections with experimentally introduced pedagogical influence (stimulus). Knowledge of the socialization phenomenon is carried out by the method of partial components synthesis. Study of the process of intensification of the personality socialization is based on the results of the analysis of the personality development dependence on the influence implemented by the organizers, its content, methods, forms, taking into account the influence of the social environment factors. Based on the value of the index of the development of the personality socialization, a comparative sociological and pedagogical analysis of the level of development of personality socialization of students is carried out according to the directions of their activity in the identified influencing factors.

Key words: *diagnostics, personality, socialization, intensification, preparation, criterion, hypothesis, experiment, specialist.*